

Vägledning för etiska krav och uppföljning av natursten

Framtagen av etisk arbetsgrupp Göteborg, Malmö, Örebro, Stockholm och Lund
2015-11-10

Vägledning för etiska krav och uppföljning av natursten

Denna vägledning är framtagen för att förenkla för kommuner som vill börja arbeta med att ställa etiska krav på natursten och sedan följa upp dem

Förord

Göteborg, Malmö och Örebro samarbetar sedan 2006 kring etiska krav och uppföljning av natursten. Även Lund och Stockholm är sedan en tid delaktiga i arbetet. Städerna har tillsammans kommit överens om gemensamma krav som används i upphandling av entreprenader med natursten. Gruppen har också tillsammans gjort avtalsuppföljning genom stickprov och tagit fram en modell för avvikelshantering. Erfarenhetsutbyte av avtalsuppföljning av entreprenader med natursten görs kontinuerligt. Gruppen välkomnar andra städer att delta i arbetet.

Vägledningen är till för dig som vill återropa och följa upp etiska krav på natursten enligt det arbetssätt som är framtaget av gruppen. Vilka delar som är aktuella får avgöras från fall till fall då skillnader hos de olika beställarorganisationerna kan förekomma.

Den bärande tanken är att upprepade inspektioner/kontroller med tillhörande förbättringsarbete i stenbrott och stembearbetningsanläggningar kommer att förbättra arbetsmiljön för de personer som arbetar i tillverkningsprocessen. Att förbättra arbetsmiljö och arbetsförhållanden är ett gemensamt mål för beställare, entreprenörer och stenleverantörer. Kraven gäller all natursten oavsett tillverkningsland.

Vägledningen innehåller råd och rekommendationer baserade på praktiskt erfarenhet från gruppens samarbete. Det är upp till varje beställare att forma sina egna rutiner baserade på dessa rekommendationer. De exempel på avtalstexter som anges i vägledningen avser utförandeentreprenader men kan vid behov anpassas till totalentreprenader.

Vägledningen består av följande delar:

1. Planering av arbetet
2. Framtagning av förfrågningsunderlag
3. Uppföljning
4. Utveckling och förbättringsarbete
5. Ytterligare information

Bilaga 1: Etiskt kontraktsvillkor och modell för avvikelshantering

Bilaga 2: Avtalstext Gatukontoret, Malmö Stad

Bilaga 3: Avtalstext Trafikkontoret, Göteborgs Stad

1. Planering av arbetet

När ett arbete med etiska krav och uppföljning startas finns det flera viktiga saker att tänka på för att processen ska bli så bra som möjligt.

Att ställa krav och sedan följa upp dem är ett långsiktigt arbete som tar tid och kräver engagemang och resurser. Förändring och förbättring uppnås inte direkt utan snarare genom ett kontinuerligt och enträget arbete. Att bara ställa krav är i sig en bra start, men krav som inte följs upp blir till slut verkningslösa och leder inte till någon förbättring. Det måste finnas ansvariga personer hos både beställare, entreprenörer och leverantörer som "samarbetar" för att utveckling ska ske. Det måste också finnas en plan för hur avvikelser ska hanteras och en beredskap att ta beslut i samband med detta.

2. Framtagning av förfrågningsunderlag

Börja med att se till att det finns ett beslut på att etiska krav på naturstenprodukter skall finnas med i kommande upphandlingar, hos den/de personer som har befogenhet att ta ett sådant beslut i just din organisation.

Säkerställ att projektledare, beställarombud och byggledare är informerade om gällande krav och hur det ska hanteras i entreprenaden. Om du använder kraven för första gången, se till att det anges på ett tydligt sätt i förfrågningsunderlaget och/eller i annonsen för upphandlingen.

Bilagor som ska bifogas, eller på annat sätt arbetas in i handlingen

- Etiska kontraktsvillkor för naturstenprodukter, se Bilaga 1
- Avvikelsehantering av etiska krav på natursten, se Bilaga 1

Etiska kontraktsvillkor för naturstensprodukter innehåller krav på all natursten som ingår i kontraktet, till exempel gatsten, kantsten, hållar av natursten, murar med mera.

För att kunna garantera spårbarhet ska entreprenören kunna säkerställa vilket stenbrott som stenen kommer ifrån och var stenen har bearbetats. Stenbrott och stembearbetningsanläggning kan vara lokaliserade på helt olika ställen och i olika länder. De konventioner som åberopas är ILO:s (International Labour Organisation) kärnkonventioner samt FN:s barnkonvention och särskilda konventioner som berör arbetsmiljö. Därutöver ska särskilda lagar för arbetsrätt och arbetsmiljö som gäller i tillverkningslandet följas.

Avvikelsehantering av etiska krav på natursten. Entreprenören (i egenskap av avtalspart) ska lämna inspektionsrapporter för stenbrott och stembearbetningsanläggning för att säkerställa och visa att stenen är tillverkad i enlighet med etiska kontraktsvillkor för stenprodukter. Modellen för avvikelsehantering enligt bilaga 1 är ett verktyg att användas för att bedöma avvikelsernas grad samt vilka åtgärder som ska vidtas för olika typer av avvikelser som återfinns i inspektionsrapporterna.

Nedanstående texter bör arbetas in i handlingen, notera att respektive beställare har egna mallar varför text bör anpassas till den aktuella beställarens mallar. I bilaga 2 och 3 finns Malmös respektive Göteborgs avtalstexter i sin helhet.

Nedan följer några olika textexempel.

2.1 Varor från entreprenören

2.2 Vite

2.3 Hävning

2.1 Varor från entreprenören

Entreprenören ska vid leverans av naturstenprodukter, kunna visa att stenen producerats/bearbetats i en för arbetarna säker och hälsosam arbetsmiljö i enlighet med regler i de internationella konventioner som Sverige är ansluten till.

Entreprenören ska under hela avtalstiden kunna uppvisa hur man säkerställer att kraven i dokumentet "Etiska krav på naturstenprodukter" efterlevs i hela produktionskedjan.

Entreprenören ska, senast två veckor före stenleverans, redovisa:

- Från vilka produktionsanläggningar stenleveransen härrör, företagsnamn och adress och kontaktuppgifter på ansvarig/a person/er. Uppgifter ska visas för alla led från råvara, till olika bearbetningsled, leverantör, till entreprenör.
- Dokumentation från fullständig inspektion av "Etiska krav på stenprodukter" för stenbrott och stembearbetningsanläggning. Dokumentationen skall också innehålla underleverantörens kommentarer till funna avvikelser och en tillhörande förbättringsplan.

Kontrollen ska bekostas av entreprenören/underleverantören och utföras på plats av ackrediterat revisionsorgan eller annan oberoende part.

Inspektionsrapporten får vara maximalt två år gammal.

Det ska klart och tydligt framgå att konventionerna har följts upp.

Exempel på text avseende avvikelshantering

Malmö hänvisar till gällande avvikelshantering genom följande text: "För hantering av avvikelser se "Avvikelshantering av etiska krav på natursten" (dvs. så som i bilaga 1).

Göteborg använder delar av denna text och den återfinns under Varor från entreprenören:

"Om inspektionen visar mycket allvarliga avvikelser i form av barnarbete eller tvångsarbete äger beställaren rätt att ej ta emot stenleverans från aktuellt stenbrott eller stembearbetningsanläggning. Dessa former av avvikelser utgör också grund för hävning av avtal.

Om inspektionen visar allvarliga avvikelser inom hälsa och säkerhet (där risk för skada eller bestående men finns) eller mer än tio allvarliga avvikelser totalt inom hälsa, säkerhet, löner, arbetstider och dokumentation, krävs särskild förbättringsplan och ny inspektion inom tre månader".

Bilden med de olika färgerna (som i bilaga 1) används som ett internt dokument i Göteborg för att förtydliga hur avvikelshanteringens skall gå till.

2.2 Vite

Malmö

Etiska kontraktsvillkor för stenprodukter

"Om kontroll av natursten enligt AFC.151 Varor från entreprenören visar på avvikelser av allvarlig grad ska ny inspektion utföras inom tre månader. Om ny inspektion ej genomförs inom utsatt tid utgår vite med 50 000 kr anläggning.

För definition av allvarlig grad se "Avvikelshantering av etiska krav på natursten", se AFB.22 Förteckning över förfrågningsunderlag"

2.3 Hävning

Malmö

"AB 04, kap 8, skall gälla med följande tillägg:

Beställaren äger rätt att häva avtalet såvida entreprenören ej fullgör sina åligganden enligt "Etiska kontraktsvillkor för stenprodukter" och "Avvikelsehantering av etiska krav på natursten".
Entreprenören är därvid skyldig att ersätta den skada hävningen orsakar beställaren".

Göteborg

"Med tillägg till AB04 kap 8 § 1 gäller att beställaren har rätt att häva avtalet med omedelbar verkan om omständigheter enligt AFC.151 och AFC.1892 föreligger".

3. Uppföljning

Syftet med uppföljning är att säkerställa att de etiska kraven efterlevs. Uppföljning måste ske kontinuerligt och det är inte själva kraven som leder till förbättringar utan den diskussion och det arbete som blir en effekt av uppföljningen. Uppföljning kan ske både skriftligt och muntligt med avtalsparten och en kombination av båda metoderna brukar vara det bästa. Eftersom det vid entreprenader med natursten oftast är en entreprenör som är avtalspart är det i många olika led där de etiska kraven skall föras vidare och genomföras. Oftast blir det den svenska stenleverantören/ importören som är den part som ansvarar för att i praktiken visa hur arbetet fortlöper.

Följande steg är viktiga i uppföljningen:

1. Vid genomförande av entreprenaden ska entreprenören senast två veckor före stenleverans delge beställaren inspektionsrapporter för de aktuella enheter som stenen kommer ifrån (vanligtvis två stycken; en från stembrott och en från bearbetningsanläggning).
2. Kontrollera inspektionsrapporterna för att säkerställa krav enligt "Etiska kontraktsvillkor för stenprodukter". Kontrollera så att rapporterna ej är äldre än två år, att fullständig inspektion är gjord (med både platsbesök, intervjuer och dokumentationskontroll) och att den är genomförd av ett ackrediterat revisionsföretag eller annan oberoende part.
3. Läs igenom och bedöm antal avvikelser och vilken grad de har (enligt modellen för avvikelsehantering). Vidta de åtgärder som behövs.
4. Mycket allvarliga och allvarliga avvikelser hanteras med särskild uppmärksamhet, både från beställare och leverantör.
5. Det är inte ovanligt att en inspektionsrapport innehåller långt mer än tio avvikelser sammanlagt. Vanligt förekommande avvikelser är inom områdena hälsa och säkerhet (t.ex. avsaknad av skyddsutrustning, första hjälpen, utbildning etc.) och inom områdena löner och arbetstider (problem att verifiera att korrekt minimilön betalas ut och att ej lagstadgad övertid förekommer).

Avvikelserna inom hälsa och säkerhet är oftast ganska enkla att komma tillrätta med på kort sikt medan problem med dokumentation, löner och arbetstid är svårare att både upptäcka och förbättra. Dessa måste hanteras på längre sikt.

6. Krav på förbättringsplan gäller alltid vid avvikelser så länge avtalet löper på och denna skall vara förankrad hos alla berörda parter/enheter hos leverantör och underleverantör. Den skall helst finnas dokumenterad i anslutning till inspektionsrapporten och många revisionsföretag gör detta som en del av inspektionen. Men rutinerna är olika och ett revisionsföretag är inte skyldigt att upprätta en förbättringsplan. I vissa fall gör leverantören själv en plan. En bedömning måste därför göras från fall till fall kring angivna förbättringsåtgärder och det viktiga är att det finns en angiven tidsram och ansvariga personer för de åtgärder som behövs. Vid oklarheter brukar det bästa vara att fråga leverantören konkreta frågor kopplat till de olika avvikelserna.
7. En möjlighet är även att se till att få alla avvikelser dokumenterade i entreprenörens miljö- och kvalitetsledningssystem samt att de där lämnar förslag på åtgärd för att förhindra liknande avvikelser. På detta sätt hanteras alla avvikelser systematiskt.
8. Om inspektion är gjord tidigare hos underleverantören/enheten, jämför då resultatet mot föregående inspektion och försök avgöra om och vilka förbättringar som ser ut att ha skett. Vid osäkerhet, ställ frågan till entreprenören/underleverantören som då får redogöra för vilket arbete som gjorts. Lämpligt kan vara att också kalla till ett möte mellan beställare och entreprenör (och ev underleverantör) för att konkreta frågeställningar skall kunna redas ut muntligt.

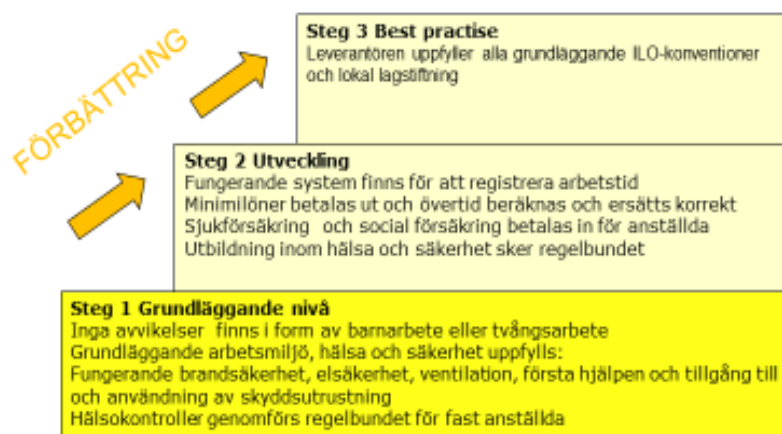
4. Utveckling och förbättringsarbete

Som tidigare beskrivits kommer det alltid att finnas någon form av avvikelser när inspektioner och uppföljning görs. Det som är viktigt att fokusera på är att försöka se och bedöma om det sker förbättring över tid och att berörd entreprenör och underleverantör arbetar kontinuerligt med de etiska kraven. Det måste finnas en medvetenhet och vilja hos alla parter för att utveckling och förbättring ska kunna ske. Kunskap och resurser måste också finnas lokalt på plats i stenbrott och bearbetningsanläggningar för att utvecklingen ska kunna gå framåt.

En viktig erfarenhet som kommunerna i arbetsgruppen fått efter flera års arbete är att det är den upprepade, långsiktiga och öppna dialogen med entreprenörer och leverantörer som påverkar arbetet i rätt riktning.

Utvecklingen av stenleverantörens arbete med etiska krav/socialt ansvar kan åskådliggöras genom nedan figur.

Stenleverantörens utveckling

Majoriteten av de kända underleverantörer som inspekterats till följd av Göteborg, Malmö och Örebro's etiska krav befinner sig på steg 1 i denna trappa. Ett fåtal uppfyller alla kriterier i steg 2, men flera håller på att utvecklas och förbättras inom områdena löner, arbetstid och försäkringar. Hittills finns inga kända underleverantörer på steg 3, enligt den kunskap som städerna har idag. När arbetet startade hade flertalet underleverantörer problem att uppnå första steget, särskilt inom områdena grundläggande arbetsmiljö, hälsa och säkerhet.

Detta visar på att arbetet med etiska krav och uppföljning tar tid och är ett långsiktigt förbättrings- och utvecklingsarbete. Oavsett vilka krav som ställs och hur ofta de följs upp så kommer olika typer av avvikelser alltid att upptäckas. Interna resurser behövs hos varje organisation som är involverad i arbetet, både hos beställare och entreprenör/leverantör, för att arbetet ska kunna upprätthållas.

5. Ytterligare information

Kontaktuppgifter till etisk arbetsgrupp

Namn	Telefon
Maria Aronsson , miljöhandläggare, Trafikkontoret Göteborg stad	031-368 26 98 eller 070- 298 15 58
Ingemar Larsson , upphandlingsledare, Trafikkontoret Göteborg stad	031-368 26 54
Anna Kanschat , upphandlare, upphandling och entreprenad, Gatukontoret Malmö stad	040- 34 22 21 eller 0709-34 22 21

Kenneth Erlandsson , enhetschef, upphandling och entreprenad, Gatukontoret Malmö stad	040-34 14 59
Marina Johansson , gatuingenjör/enhetschef, Gatukontoret, Lunds kommun	046-35 54 14
Sara Andersson , miljösamordnare, upphandlingsenheten Örebro kommun	019-21 16 57 eller 0765-51 34 98
Gunnar Fondelius , upphandlare, Exploateringskontoret miljö och teknik, Stockholms stad	08-508 265 38 eller 076-122 65 38
Christina Salmhofer , miljösamordnare Norra Djurgårdsstaden, Exploateringskontoret, Stockholms stad	08-50826449
Maria Länje , samordnare för gruppen, Ecoplan AB, Göteborg	0708-556694

Länkar till mer information om etiska krav och uppföljning

Upphandlingsmyndighetens information om sociala krav och hållbar upphandling:

<http://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/socialt-ansvar/>

CSR-kompassen – vägledning och verktyg för sociala krav framtagen av tidigare

Miljöstyrningsrådet

<http://offentlig.csr-kompassen.se/>

SKL Kommentus Inköpscentral har ramavtal för uppföljandekontroller av etiska och sociala krav för beställare som själva vill genomföra inspektioner:

<http://www.skllkommentus.se/inkopscentral/vart-arbetsatt/uppfoljandekontroll-av-etiska-och-sociala-krav/>

SKL Kommentus handledning för åtgärder och rapportering vid avvikelser från SKI:s sociala och etiska krav

<http://www.skllkommentus.se/globalassets/inkopscentral/vart-arbetsatt/filer/handledning-rapportera-avvikelse-etiska-krav.pdf>

Bilaga 1

Etiska kontraktsvillkor för naturstensprodukter

Kraven gäller all natursten som ingår i kontraktet.

Leverantören skall visa var stenen har brutits och var stenen har bearbetats.

Leverantören är skyldig att under hela avtalstiden kunna redovisa på vilket sätt man arbetar för att nedanstående krav ska kunna säkerställas. Möjlighet till revision på plats hos leverantör/underleverantör skall ges.

Stenen ska ha producerats/bearbetats under förhållanden som är förenliga med följande åtta grundläggande internationella konventioner, som Sverige är anslutet till:

- Konvention 138 - Minimiålder för arbete
- Konvention 182 – Förbud mot barnarbete
- FN:s barnkonvention 32
- Konvention 29 - Förbud mot tvångs- och straffarbete
- Konvention 105 - Avskaffande av tvångsarbete
- Konvention 100 - Lika lön för lika arbete oavsett kön
- Konvention 111 - Om diskriminering i fråga om anställning och yrkesutövning
- Konvention 87 - Föreningsfrihet och organisationsrätt
- Konvention 98 – Organisationsrätt och kollektiv förhandlingsrätt

Stenen ska även ha producerats/bearbetats under förhållanden som är förenliga med:

- Det arbetarskydd och den arbetsmiljölagstiftning som gäller i tillverkningslandet
- Den arbetsrätt, inklusive lagstiftning om minimilön, och det socialförsäkringsskydd som gäller i tillverkningslandet.
- Konvention 170 - Säkerhet vid användning av kemiska produkter
- Konvention 155 - Arbetskydd och arbetsmiljö
- Konvention 148- Skydd för arbetstagare mot yrkesrisker i arbetsmiljön som förorsakas av luftföroreningar, buller och vibrationer

Bilaga 1

Avvikelsehantering av etiska krav på natursten

Område	Grad	Åtgärd
Barnarbete	Mycket allvarlig	Avtal hävs/ej godkänd stenleverantör/produktion
Tvångsarbete: allvarlig form såsom ID-kort fråntas anställda	Mycket allvarlig	Avtal hävs/ej godkänd stenleverantör/produktion
Hälsa och säkerhet: om stor risk för skada eller bestående men, (tex skyddsutrustning finns ej, risk för höga fall, höga koncentrationer av damm, risk för elskador)	Allvarlig	Krav på förbättringsplan och ny inspektion inom 3 månader Vite 50 kkr om ny inspektion ej genomförs eller om inga förbättringar
Mer än 10 avvikelser inom hälsa, säkerhet, löner, arbetstider och dokumentation	Allvarlig	Krav på förbättringsplan och ny inspektion inom 3 månader Vite 50 kkr om ny inspektion ej genomförs eller om inga förbättringar
Mindre än 10 avvikelser (och inga avvikelser inom barnarbete, tvångsarbete, grundläggande arbetsmiljö ,hälsa och säkerhet)	Måttlig	Krav på förbättringsplan och ny inspektion inom 24 månader

Bilaga 2 Avtalstext Gatukontoret, Malmö Stad

AFC.151 Varor från entreprenören

Entreprenören ska vid leverans av naturstenprodukter, kunna visa att stenen producerats/bearbetats i en för arbetarna säker och hälsosam arbetsmiljö i enlighet med regler i de internationella konventioner som Sverige är ansluten till.

Entreprenören ska kunna uppvisa hur man säkerställer att de krav i dokumentet ”Etiska krav på stenprodukter” efterlevs i hela produktionskedjan.

Entreprenören ska, senast två veckor före stenleverans, redovisa:

- A. Från vilka produktionsanläggningar stenleveransen härrör, företagsnamn och adress och kontaktuppgifter på ansvarig/a person/er. Uppgifter ska visas för alla led från råvara, till olika bearbetningsled, leverantör, till entreprenör.
- B. Dokumentation av kontroll av ”Etiska krav på stenprodukter” för stenbrott och stenbearbetningsanläggning.

Kontrollen ska bekostas av entreprenören och utföras på plats av ackrediterat revisionsorgan eller annan oberoende part.

Det ska klart och tydligt framgå att konventionerna har följts upp. För hantering av avvikelser se ”Avvikelsehantering av etiska krav på natursten”.

AFC.518 Övriga viten

AB 04 kap 5 § 3 gäller med följande tillägg:

Etiska kontraktsvillkor för stenprodukter

Om kontroll av natursten enligt AFC.151 Varor från entreprenören visar på avvikelser av allvarlig grad ska ny inspektion utföras inom tre månader. Om ny inspektion ej genomförs inom utsatt tid utgår vite med 50 000 kr anläggning.

För definition av allvarlig grad se ”Avvikelsehantering av etiska krav på natursten”, se AFB.22 Förteckning över förfrågningsunderlag.

Bilaga 3 Avtalstext Trafikkontoret, Göteborgs Stad

AFC.151 Varor från entreprenören

Entreprenören ska under avtalsperioden, kunna visa att natursten producerats/bearbetats under förhållanden som är förenliga med ILO:s åtta grundläggande internationella konventioner, konventioner med särskild hänsyn till säkerhet och arbetsskydd (170, 155 och 148), FN:s barnkonvention 32 samt lokalt arbetarskydd, arbetsmiljölagsstiftning och arbetsrätt.

Entreprenören är skyldig att under hela avtalsperioden kunna redovisa på vilket sätt man arbetar för att detta ska kunna säkerställas och till beställaren/beställarrepresentant ge möjlighet till revision på plats hos leverantör/underleverantör. Entreprenören ska också kunna visa var stenen bearbetats/producerats.

Entreprenören ska, så snart som möjligt och senast två veckor innan stenleverans, lämna:

1. Information om var stenen bearbetats/producerats (företagsnamn, adress och kontaktuppgifter till ansvarig person på anläggningen). Uppgifter ska visas för alla led av entreprenörens underleverantörer, från råvara till bearbetning.
2. Dokumentation från fullständig inspektion av aktuella stenbrott och bearbetningsanläggningar. Med fullständig inspektion avses inspektion innehållande visuell kontroll av produktionsanläggningar, genomgång och kontroll av dokument samt intervjuer med ledning och anställda på plats. Inspektionerna ska vara genomförda av oberoende tredjeparts inspektionsföretag och ej äldre än två år. Dokumentationen skall också innehålla underleverantörens kommentarer till funna avvikelser och en tillhörande förbättringsplan.

Om inspektionen visar mycket allvarliga avvikelser i form av barnarbete eller tvångsarbete äger beställaren rätt att ej ta emot stenleverans från aktuellt stenbrott eller stenbearbetningsanläggning. Dessa former av avvikelser utgör också grund för hävning av avtal.

Om inspektionen visar allvarliga avvikelser inom hälsa och säkerhet (där risk för skada eller bestående men finns) eller mer än tio allvarliga avvikelser totalt inom hälsa, säkerhet, löner, arbetstider och dokumentation, krävs särskild förbättringsplan och ny inspektion inom tre månader.

AFC.242 Tillhandahållande av handlingar och uppgifter från entreprenören under entreprenadtiden

Varor från entreprenören

Dokumentation enligt AFC.151

AFC.8 Hävning

Med tillägg till AB04 kap 8 § 1 gäller att beställaren har rätt att häva avtalet med omedelbar verkan om omständigheter enligt AFC.151 och AFC.1892 föreligger.